

УДК 338.57

М.М. Селінний, старший викладач

Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів, Україна

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКУ ЦУКРУ

У статті охарактеризовано роль держави в процесі ціноутворення на ринку цукру. Проведено аналіз законодавчих актів, які регулюють процес ціноутворення. Визначено авторське бачення проблем у ціноутворенні на внутрішньому ринку цукру України.

В статті охарактеризована роль государства в процессе ценообразования на рынке сахара. Проведен анализ законодательных актов, регулирующих процесс ценообразования. Определено авторское видение проблем в ценообразовании на внутреннем рынке сахара Украины.

The description of the government's role in the process of pricing in the sugar market was given by the author. The legislative acts which regulate the pricing were analyzed. The author's view on problems in pricing in the domestic sugar market of Ukraine was defined.

Постановка проблеми. Питання про рух і рівень споживчих цін у будь-якій країні є одним із найважливіших в економічному, політичному та соціальному плані й Україна тут не є винятком. Розглядаючи ціноутворення на ринку цукру, необхідно звернути увагу на такі ринкові фактори, як попит та пропозиція, від яких залежить і ціна на ринку.

Аналіз основних досліджень. Питаннями процесу ціноутворення на ринку цукру присвячені праці вчених Зайця О.С., Коденської М.Ю., Стасіневича С.А., Фурси А. Однак в умовах мінливого ринкового середовища механізм функціонування ринку цукру потребує вдосконалення.

Мета дослідження. Визначити шляхи вдосконалення засобів державного регулювання в умовах стихійного розвитку вітчизняного ринку. Засоби регулювання, що застосовуються державою на ринку цукру, не сприяли стабілізації його розвитку. Ринок розвивається стихійно, обсяги вітчизняного виробництва скорочуються, що ставить під загрозу продовольчу безпеку держави. Тому це питання має бути розв'язане шляхом удосконалення засобів регулювання, що застосовуються державою.

Сучасна практика ринкових перетворень на Україні в останні роки переконливо свідчить, що регулювання процесу становлення споживчого ринку монетарно-фіскальними методами на макроекономічному рівні є недостатньо результативним щодо конкретних галузевих економік. Порушення паритетності міжгалузевого цінового обміну в АПК супроводжується інфляцією, недосконалістю кредитно-фінансового забезпечення та податкової системи, обумовлює малоефективне використання потужностей переробних підприємств. Значну роль поглиблюючого дестабілізатора відіграла відсутність досконалої системи інформаційного забезпечення, особливо її достовірності та наочності.

У практиці сучасного ціноутворення використовуються два принципово різних види ціноутворення, які одержали назву „затратний” і „ринковий”. Затратна методологія ціноутворення ґрунтується на індивідуальних і галузевих затратах. Відшкодовуючи практично будь-які затрати, такі ціни не стимулюють раціональне використання ресурсів, досягнення високих кінцевих результатів.

Для регулювання цін широко використовується модель цін, побудованих на основі усередненої вартості, яка передбачає міжгалузевий та внутрішньогалузевий перерозподіл додаткового прибутку пропорційно собівартості вироблених товарів та наданих послуг. Ця модель є затратною у своїй основі. Тут основним регулятором виступає рівень рентабельності.

Реальною альтернативою затратному ціноутворенню є ринкове ціноутворення, яке ґрунтується на врахуванні багатьох факторів ринку і його кон'юнктури, нині навряд чи

можна знайти країну, де питання ціноутворення вирішувалися б тільки за законами ринку. У більшості розвинутих країн держава підтримує виробників сільськогосподарської продукції. Ця підтримка проявляється у використанні різноманітних інструментів, спільним для яких є критерій ефективності утримання досить високого рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва та забезпечення оптимальних норм споживання населенням продовольства завдяки наповненню вітчизняного ринку і ціновій доступності продовольчих товарів.

Практично всі держави світу у тій чи іншій мірі втручаються у ціноутворення. Найчастіше втручання у ціноутворення здійснюється за двома формами – у формі встановлення максимальних цін і цінового «полу» – мінімальних цін. При формуванні цінової політики враховуються всі фактори, що суттєво впливають на ціну: співвідношення попиту і пропозиції, конкуренція (цінова і нецінова конкуренція), рівень оподаткування і витрат на одиницю продукції, середній прибуток, стан грошової сфери, якість товару (послуги) і його становище на ринку, обсяг і умови поставок, система каналів розподілу і збуту, ступінь державного регулювання цін, соціальні, психологічні та інші внутрішні і зовнішні фактори.

Світовий досвід свідчить, що держава встановлює мінімальні ціни з метою захисту сільськогосподарських товаровиробників від різкого падіння цін на продукцію в період її масового збуту. Коли мінімальна ціна нижче рівноважної ціни, вона не дає очікуваного результату, оскільки діє ціна рівноваги. У випадку, коли діють мінімальні ціни, ринкові ціни на конкретні види продукції не можуть бути нижче мінімальних цін навіть під тиском конкуренції з боку продавців. Водночас зарубіжний досвід свідчить, що мінімальні ціни ведуть до перевищення пропозиції над попитом, і веде відповідно, до накопичення запасів готової продукції. Така ситуація відзначалась в Україні у 2008 році, коли перехідні запаси цукру становили 761 тис. т, а в 2009 році вони становили 903 тис. т, тобто запаси дорівнювали близько 50 % обсягу споживання, що негативно вплинуло на цінову кон'юнктуру на внутрішньому ринку цукру.

На практиці заходи державного регулювання дещо відрізняються за змістом. Так, наприклад, у США застосовуються цільові ціни, які є розрахунковою величиною і застосовуються при падінні ринкових цін на цукор нижче встановленого рівня цільової ціни. Цільові ціни визначаються з урахуванням відшкодування витрат (включаючи середню норму прибутку на фермерський капітал і розрахункову земельну ренту) й отримання певного доходу понад середню норму прибутку та земельної ренти.

На внутрішньому ринку ЄС, коли пропозиція значно перевищує попит, надлишок цукру експортується з використанням експортних субсидій та закуповується в інтервенційний фонд.

Практика господарювання останніх років в Україні засвідчила, що порушення цінового паритету через лібералізацію цін на засоби виробництва і часткове обмеження цін на цукрові буряки і цукор негативно вплинуло не лише на розширене, а й на просте відтворення. Зазначимо, що з 1994 року, у зв'язку з гіперінфляцією, нестабільністю грошової одиниці, пасивністю державних інституцій та відсутністю обґрунтованої державної економічної політики розпочалося масове запровадження давальницької схеми переробки цукрової сировини. Цю схему було започатковано ще в 1990 році, але на той час її питома вага у загальній структурі перероблених цукрових буряків становила всього 2,2 %, а вже в 1994 році майже третина сировини перероблялась за цими умовами. Однією з причин давальницької схеми переробки та початку бартерних умов стала відмова держави у 1995 році від закупівлі сировини на основі контрактів та їх заміна біржово-контрактною формою відносин за відсутності інфраструктури біржового ринку. Отже, відтоді механізм приймання, переробки цукрових буряків та розрахунків став суто комерційною справою двох партнерів – виробників цукрової сировини і цукру.

Організована перебудова розпочалася з прийняттям Закону України „Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” від 17 червня 1999 року. Закон передбачав державне регулювання обсягів вирощування цукрових буряків, виробництва цукру та його реалізації; призначення уповноважених органів, які мають здійснювати регулювання виробництва і реалізації цукру та його закупівлю для забезпечення державних потреб; визначення обсягів і порядку попереднього фінансування та державного матеріально-технічного забезпечення виробників цукру та цукрових буряків. Передбачалося попереднє фінансування витрат виробників цукрових буряків, яке має здійснюватися з державного бюджету в такій послідовності: 40 % – до початку весняних польових робіт і 60 % – до початку сезону збирання цукрових буряків. А також система ціноутворення в бурякоцукропродуктовому підкомплексі, пільгове державне кредитування виробників цукрових буряків та цукру. Проте і за наявності закону, який мав би слугувати розвитку бурякоцукропродуктового підкомплексу, бартерні умови та відносини між виробниками сировини і цукровими заводами, що ґрунтуються на давальницькій схемі переробки, продовжували існувати [1].

Відповідно до Закону України від 17 червня 1999 року № 758 “Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру”, мінімальна ціна на цукрові буряки, які поставляються для виробництва цукру квоти „А” та квоти „В”, і мінімальна ціна на цукор квоти „А” визначаються щорічно із застосуванням щомісячних індексів інфляції Кабінетом Міністрів України за пропозиціями Міністерства аграрної політики України з урахуванням базисної цукристості. При цьому мінімальна ціна на цукрові буряки – це нижня межа ціни при укладанні угод купівлі-продажу цукрових буряків для виробництва цукру в межах квоти „А”, а мінімальна ціна на цукор – нижня межа ціни при укладанні угод купівлі-продажу на внутрішньому ринку України в обсягах квоти „А”. Мінімальна ціна на цукор квоти „А” встановлюється щорічно до 1 січня поточного року із застосуванням щомісячних індексів інфляції. Мінімальні ціни на цукор і цукрові буряки встановлюються на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва відповідних видів продукції [1].

Постановою Кабінету Міністрів України № 868 від 2 червня 2000 р. затверджено „Положення про порядок формування квот поставки цукру на внутрішній ринок і за міжнародними договорами, визначення та розподіл обсягів вирощування цукрових буряків і виробництва цукру в межах цих квот”. Згідно з цим законодавчим актом, передбачено здійснювати щороку розподіл обсягів виробництва цукру в межах квот „А” і „В”, а також визначати і розподіляти обсяги вирощування цукрових буряків для виробництва цукру в межах зазначених квот. Обласні та районні держадміністрації на підставі доведених цукровим заводам обсягів виробництва цукру розподіляють між бурякосіючими господарствами обсяги вирощування цукрових буряків [2].

Цією ж постановою було затверджено „Порядок визначення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор” та встановлено вимоги щодо визначення і затвердження мінімальних цін на цукрові буряки, що поставляються для виробництва цукру в межах його поставки на внутрішній ринок і за міжнародними договорами, та мінімальних цін на цукор квоти „А”.

Для захистення високих внутрішніх цін в Україні імпортні тарифи встановлюються на надзвичайно високому рівні (300 євро/т). Основна різниця між ситуацією в ЄС та Україні полягає у тому, що в ЄС є нетто надлишок цукру, тоді як Україна є чистим імпортером цукру, оскільки внутрішнє виробництво нижче від внутрішнього споживання.

У роки, коли в Україні відчувався значний дефіцит цукру, держава спрощувала обмеження щодо імпорту. У 2003 році Уряд встановлював тимчасові імпортні тарифні квоти з дуже низькими ставками ввізного мита, Верховна Рада України санкціонувала тарифну квоту розміром 560 тис. т: 200 тис. т зі специфічним імпортним митом 60 євро/т та додаткові 360 тис. т при 6 євро/т. Ліцензії на тарифні квоти на цукор-сирець з тростини

продавались з аукціону. Такі методи не відповідають правилам СОТ і тому не можуть бути використані в майбутньому [3].

В Україні внутрішні оптові ціни зазвичай дорівнювали мінімальним, які були вдвічі більшими від індикативних світових цін. Ціни на цукор в Україні в 2006 році наближались до цін у Росії і становили понад 700 доларів США за 1 тону, що значно перевищувало ціни на світовому ринку. На Лондонській біржі ціни в 2006 році мали тенденцію до зниження і становили від 402 до 468 доларів США за 1 тону, що на 65 % нижче в порівнянні з Україною. Починаючи з середини 2008 року, намітилась тенденція наближення цін на цукор в Україні до світових цін. У лютому 2009 року ціни на світовому ринку становили 369 доларів США за 1 тону, а в Україні 406 доларів США за 1 тону, що перевищувало світову ціну на 37 доларів США. Протягом наступного періоду до середини 2011 року відзначається стійка тенденція до росту світових цін та цін на внутрішньому ринку України.

Надлишкова пропозиція цукру на внутрішньому ринку в 2006 році створювала додатковий тиск на споживчий ринок. Така ситуація змушувала виробників продавати цукор за цінами, що ледь покривали затрати виробництва. Індекс споживчих цін на продукти харчування перевищував індекс цін на цукор. Так, у серпні-вересні 2006 року індекс споживчих цін склав 113,7 %, у тому числі цукор – 74,3 %, в 2007 році відповідно 138,2 % та 118,3 %. Відпускні ціни в цьому маркетинговому році становили 3,0-3,12 грн за кілограм, коли собівартість цукру знаходилась у межах 3,2-3,5 грн/кг.

Втрата традиційних зовнішніх ринків збуту, перенасиченість внутрішнього ринку та безконтрольне його функціонування призвели до демпінгових процесів і падіння оптово-відпускних цін на цукор до рівня, який не покривав витрат на виробництво. Через відсутність обігових коштів, необхідних для розрахунків, погашення кредитів, забезпечення поточних витрат, цукрові заводи, товаровиробники вимушені за різними фінансовими схемами реалізувати цукор у збиток собі за ціною 2100-2400 грн/т з ПДВ, що значно нижче встановленої Кабінетом Міністрів України мінімальної ціни на нього (2850 грн/т з урахуванням ПДВ) [4].

У 2007 році ситуація була схожою. Значні наявні ресурси цукру в обсязі близько 2940 тис. т у повному обсязі забезпечували потребу у реалізації цукру, що і впливало на формування стабільно низької ціни, яка в середньому складала відповідно 2560 грн та 2690 грн за 1 тону у вересні-грудні цього року [5].

Продаж цукру в 2008 році здійснювався за цінами, що перевищували мінімальну закупівельну ціну, яка була встановлена на рівні 2500 грн/т з урахуванням ПДВ постановою Кабінету Міністрів України від 23.01.2008 року № 20. До кінця року ціна становила 2750 грн/т, але такий рівень ціни не міг забезпечити ефективного виробництва цукру. Собівартість переробки в середньому по заводах України перевищувала 3100 грн/т. У 2008 році було вироблено цукру менше на 410 тис. т від встановленої квоти. Але за рахунок значних залишків пропозиція була достатньою, про що свідчать низькі ціни на початок 2009 року в розмірі 3100 грн/т. З 2009 року намітилась стійка тенденція до зростання ціни на цукор.

Складна ситуація на внутрішньому ринку зумовила суб'єктивне зростання цін на цукор, тому що бурякосіючі господарства відмовлялись від вирощування цукрових буряків і скоротили площі посіву на 57,2 тис. га. В 2009 році з цукрового буряку було вироблено 1276 тис. т цукру, що в два рази менше в порівнянні з 2006 роком. Така критична ситуація вимагала підвищення закупівельних цін на цукрові буряки та цукор. До того цукрові буряки на початку сезону цукроваріння купували за ціною 344,7 грн/т без ПДВ, що складає 132 % у порівнянні з минулим роком. Така ситуація змусила цукрові заводи підняти відпускні ціни на цукор.

За аналізований період, ми бачимо, що затверджена державою мінімальна ціна не виконувала покладені на неї функції. Як зазначалося вище, ціни на ринку знижувались нижче встановленої мінімальної. Ціни формувались під впливом попиту і пропозиції та

при високій пропозиції знижувались до рівня, що не забезпечував ефективного виробництва цукру та реалізації цукрових буряків.

До цього часу ринок цукру залишається неврегульованим через суперечності в існуючому законодавстві (Закон України “Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру” від 17 червня 1999 року № 758, Закон України “Про підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 року № 1877-IV), відсутній порядок про облік операцій з реалізації цукру, не запроваджено ліцензування оптової торгівлі цукром і т. д. В умовах перенасиченого ринку цукру цукрові заводи, сільгоспвиробники реалізують цукор непропорційно, за різними схемами, а в деяких випадках – понад встановлену квоту його поставки на внутрішній ринок, у т. ч. за цінами, нижчими собівартості виробництва. Така ситуація в галузі призвела до поглиблення кризи, втрати зацікавленості сільськогосподарських виробників у вирощуванні цукрових буряків, зменшення площ посіву, закриття цукрових заводів, скорочення робочих місць, загострення соціальних проблем у сільській місцевості.

Передумовою вдосконалення структури бурякоцукрового виробництва й успішного проведення його реструктуризації є розробка та впровадження відповідної законодавчої бази на основі пріоритетного розвитку сільського господарства і цукрової промисловості. Основними принципами державної економічної політики в питаннях перспективного розвитку бурякоцукрового виробництва в ринковій системі мають бути:

- 1) створення сприятливих економічних передумов формування ринкового середовища для виробництва сировини і цукру;
- 2) збалансування основних факторів ефективності бурякоцукрового виробництва і розподілу прибутку між виробниками сировини і кінцевої продукції;
- 3) забезпечення потреб населення в цукрі відповідно до науково обґрунтованих норм і його платоспроможності, узгодження індивідуальних та суспільних інтересів розвитку бурякоцукропродуктового підкомплексу.

Висновки. Практично всі держави світу в тій чи іншій мірі втручаються у ціноутворення. Держава регулює обсяги вирощування цукрових буряків, виробництва цукру та його реалізації, призначає уповноважені органи, які мають здійснювати регулювання виробництва і реалізації цукру та його закупівлю для забезпечення державних потреб. В Україні необхідно посилити вплив держави на процес ціноутворення на ринку цукру шляхом застосування державних закупівель, що буде можливо тільки за рахунок стабілізації обсягів виробництва вітчизняної сировини. За таких умов держава зможе регулювати обсяги пропозиції на ринку цукру і, тим самим, зневолувати негативний вплив різних коливань цін як на споживачів, що негативно впливає як на споживачів, так і виробників продукції бурякоцукрового комплексу.

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2007_05_08/t990758.html.
2. Про деякі питання державного регулювання виробництва і реалізації цукру: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=868-2000-%EF>.
3. Тимків Б. Далі житимемо без квоти / Б. Тимків // АгроПерспектива. – 2005. – № 3. – С. 33-35.
4. Про заходи щодо державного регулювання виробництва і реалізації цукру та цукрових буряків: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=171-2006-%EF>.
5. Стасіневич С. Ринок цукру [Електронний ресурс] / С. Стасіневич. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com/?page=146&itemid=2429>.
6. Фурса А. Визначення цін на цукор та сировину в умовах ринку / А. Фурса // Цукрові буряки. – 2003. – № 1. – С. 9.